

Slovenské inšpirácie z Čívu

**36. interdisciplinárny výskumný tábor
Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku**

Redaktori:

Tünde Tušková – Juraj Rágyanszki

BÉKEŠSKÁ ČABA – 2020

Recenzenti:
Ladislav Lenovský
Orsolya Szabó

Jazykový lektor:
Ladislav György

Preklady:
Zoltán Bartko
Rita Hornok
János Orgoványi
Juraj Rágyanszki

Technická príprava:
Zuzana Kunovacová Gulyásová

Návrh obálky:
Tünde Tušková

Obal a typografia:
Martin Kraszlán

Za vydanie zodpovedá:
Tünde Tušková

Vydanie publikácie podporilo:

MINISZTERELNÖKSÉG

Vydavateľ:
Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku

ISBN 978-615-5330-18-6
ISSN 2631-1283

OBSAH

<i>Tünde Tušková</i>	
Na úvod	9
Laudácia na počesť Márie Žilákovej	13
Osobná bibliografia Márie Žilákovej	15
<i>Csombor Erzsébet</i>	
Iskola Piliscséven 1945 előtt	42
<i>Peter Chrastina</i>	
Slovenská enkláva Čív v Komárňansko-ostrihomskej župe (Maďarsko): krajina – človek – kultúra a čas	70
<i>Ivana Kontriková Šusteková</i>	
Neroľnícke a doplnkové zamestnania v Číve v 1. polovici 20. storočia	110
<i>Iveta Valentová</i>	
Čívске priezviská	163
<i>Miroslav Kazík</i>	
O birmovných menách z obce Čív	238
<i>Juraj Rágyanszki</i>	
Slovenská písomná pamiatka z času cholery	257

<i>József Demmel – Kristína Estera Szudová</i> „Doma deti [...] nikdy nehovoria po maďarsky“ Vzdelávanie v maďarčine v kruhu slovenských žiakov v Číve v 40. a 50. rokoch 20. storočia	291
<i>Mária Ďurkovská</i> K vybraným problémom slovenského národnostného školstva (na základe prípadovej štúdie národnostnej školy v Číve)	309
<i>Tünde Tušková – Alžbeta Uhrinová</i> Vizuálne používanie jazyka u Slovákov žijúcich v Číve (Slováci a slovenský jazyk v Číve)	327
<i>Renáta Ondrejková</i> Jazyková identita Slovákov v Číve	374
<i>Jaroslav Čukan – Boris Michalík</i> Mapovanie kultúrneho potenciálu slovenského minoritného spoločenstva v Číve	392
Bibliografia o Číve	416
PRÍLOHY	
Vecný zoznam	423
Impresie z tábora	433

Slovenská písomná pamiatka z času cholery

Juraj Rágyanszki

Slovenské písomné pamiatky vo Fare Narodenia Panny Márie v Číve

Počas 36. interdisciplinárneho výskumného tábora Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku som mal možnosť na terénny výskum v Číve (Piliscsév). Prvotným cieľom môjho výskumu bolo, aby som pozbieral staršie slovenské a české tlače nachádzajúce sa vo Fare Narodenia Panny Márie v Číve. Túto tému som si vybral preto, lebo na základe jazyka jednotlivých dokumentov môžeme identifikovať a charakterizovať, aké jazykové variety boli použité v predspisovnom a spisovnom období dejín slovenského jazyka.

Svoj výskum som mohol vykonať iba čiastočne. Vo fare ma informoval miestny farár Antal Feldhoffer, že už nemajú staršiu knižnicu. Najstaršie knihy fary, ktoré boli vydané medzi rokmi 1537 a 1848, sa dostali do Knižnice Teologickej vysokej školy v Ostrihome (Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtára) v roku 2013. Ostrihomskí knihovníci ešte v Číve pripravili zoznam o prevzatých dokumentoch. Tu by som chcel poďakovať za pomoc riaditeľke Knižnice Hlavnej katedrály v Ostrihome (Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár) Katalin Szalai, že mi dala k dispozícii zoznam prevzatých kníh. Zoznam slovanských kníh z čívskej fary je uvedený v prílohe príspevku. Vedome som ich nechcel jazykovo zmeniť, preto sú publikované v takej podobe ako sa nachádzajú v online katalógu knižnice (<http://www.eszhf.hu/konyvtar/>).

Podľa zoznamu mala čívska fara 269 knižničných jednotiek. Drvivú väčšinu zoznamu tvoria latinské knihy, ale vo veľkom počte sú aj maďarské a nemecké publikácie. Medzi knihami nenájdem staré slovaciká, ale čívska fara mala 9 bohemík. Čeština nebola prvotným spisovným jazykom katolíckych Slovákov. Podľa A. Divičanovej (2011, s. 22) „*predstavitelia katolíckej cirkvi pokladali češtinu za jazyk kacírov a aj tento náhľad podnietil slovenské jazykové hnutie.*” Je naozaj faktom,

že vysoký katolícky klérus nerozšíril český jazyk medzi slovenskými veriacimi v predpisovnom období slovenského jazyka, ale uprednostnil slovakizovanú češtinu a neskôr Bernolákov spisovný jazyk. Napriek tomu čívska farská knižnica poukazuje na to, že katolícki farári sa neodcudzili od českého jazyka a počas vykonávania svojej práce používali české teologické knihy, najmä homiliáre, ktoré podľa všetkého nemali k dispozícii v slovenskom jazyku. České tlače mohli byť aj vo vlastníctve katolíckych rodín. Tento fenomén dokazujú novšie publikácie M. Žilákovvej (2015, s. 154; 2016, s. 37 – 39; 2018, s. 91 – 92) o jazyku púťových piesní Slovákov v Maďarsku. Súčasná farská knižnica zachovala aj slovenské cirkevné knihy, najmä od prelomu 19. a 20. storočia, ale cirkevné publikácie z tohto obdobia boli skúmané M. Žilákovou, preto by som ich teraz zvlášť neanalyzoval.

Okrem farskej knižnice som chcel počas terénneho výskumu zmapovať aj rukopisný materiál fary. Som mimoriadne vďačný pánovi farárovi Feldhofferovi za to, že mi umožnil výskum v starej budove fary, ktorá sa nachádza vedľa Základnej školy v Číve. Bohužiaľ, väčšina rukopisov je písaná po maďarsky, ale počas výskumu sa mi podarilo nájsť drobné tlače, ktoré boli písané po slovensky alebo sú viacjazyčné. V prílohe príspevku uvádzam zoznam jednotlivých dokumentov. V nasledujúcich kapitolách príspevku podrobnejšie analyzujem drobnú tlač *Óvások az Epekórság ellen, melyekre Nemes Esztergam Vármegyében a' Helységeknek Elöljárói, és minden Lakosai vigyázni kötelesek* (šestštranná tlač, vydaná u Józsefa Beimela v Ostrihome v roku 1831) a jej slovenský rukopisný preklad *Uwarowani nemoci Cholera rečeneg, podla ktoreho fa W Slawneg Ofstrihomfkej Stolici obcam Predstaweni, a wfeci obiwarteli drzati magu*.

Čívske rukopisy v kontexte dejín medicíny

Opatrenia Ostrihomskej stolice boli vydané v období prvej cholerovej epidémie v Uhorsku (1831 – 1832), v ktorej sa nakazilo viac ako 500 000 obyvateľov krajiny a počet zosnulých dosiahol skoro štvrtý milióna. Počas výskumu vo fari som nenašiel historické pramene o tom, aký pomer mali Čívia k stoličným opatreniam. Na základe odbornej literatúry o problematike cholerovej epidémie môžeme predpokladať, že Čívia negatívne prijali stoličné nariadenia. Podľa Á. B. Lukácsa (1966, s. 77)

„opatrenia proti cholere vydané od stolíc v Uhorsku neboli populárne medzi pospolitým ľudom. V ich kruhu opatrenia boli považované za atentát, ktorý bol pripravovaný proti chudobným. Táto konzekvenca bola vyvodená z viacerých zle interpretovaných faktov. Väčšina obetí pochádzala z chudobnejších vrstiev obyvateľstva a najmä sociálne znevýhodnené rodiny boli postihnuté drastickými ochrannými opatreniami. Nemohli vykonať poľné práce a prísne nariadenia ochromili predaj zozbieranej úrody. V niektorých lokalitách hladujúci sedliaci boli nútení stáť vartu, ak v danej lokalite neboli vojaci v dostatočnom počte.“

Proces rozšírenia cholerovej epidémie po Uhorsku bol spracovaný v článku Lászlóa Kissa (2004, s. 20 – 22). Cholera sa stala pandémiou v prvej polovici 19. storočia. Vtedy sa dostala do európskych krajín a Severnej Ameriky z Indie. Na konci roku 1830 už bola choroba prítomná v Haliči a Moldavsku. Na haličsko-uhorskej hranici bol živý zahraničný obchod. Vzhľadom na to, vojaci na jar v roku 1831 uzavreli severnú hranicu Uhorska. Šírenie pandémie sa však nedalo zastaviť. V lete roku 1831 vypukla pandémia v Uhorsku. Na ochranu Zadunajska bolo prijatých viac opatrení: zriadili ochranný vojenský kordón od hranice Liptovskej stolice až pozdĺž rieky Hron. Riečna doprava na Dunaji bola povolená iba medzi Bratislavou a Ostrihomom. Napriek uvedeným ochranným opatreniam nemohli zastaviť pandémiu, v júli sa cholera dostala na druhú stranu Hrona. Predpokladáme, že Ostrihomská stolica práve v tomto období vydala svoje opatrenia proti chorobe „*epekórság*“.

Cholera v tomto období mala viac maďarských pomenovaní ako to uvádza Cs. Fazekas: *epekórság*, *epemirigy* a *hányszékelés*¹ (1994, s. 15). Maďarský termín *epekórság* bol jazykovou inováciou hnutia za obnovenie maďarského jazyka. Termín *epekórság* sa skoro dostal aj do slovenskej medicínskej terminológie. Sarvašský evanjelický farár Štefan Jančovič uvádza kalk termínu vo svojom *Novom maďarsko slovenskom slovníku*. Pri hesle *Epe-kórság* okrem slovenského ekvivalentu *cholera* môžeme vidieť aj druhý ekvivalent *žľčová zimnica* (Jančovič, 1848, s. 113). Napriek tomu, že sa Jančovičova inovácia neudomácnila v slovenčine, termín *žľčová zimnica* dobre potvrdzuje hodnotenie M. Žilákovkej (2009, s. 237) „*lexika liečiteľstva, rovnako maďarského a slovenského jazyka, zažila v rozmere uplynulého viac ako poldruha storočia*

¹ Termín *hányszékelés* je kalk nemeckého *Gallenbrechdurchfall*.

veľké premeny, a práve slovník Š. Jančoviča je z pohľadu našej minority jedinečným dokladom týchto zmien.”

Vďaka tomu, že sa medicína v posledných sto rokoch výrazne vyvíjala, máme už oveľa viac vedomostí o cholere ako predstaviteľa Ostrihomskej stolice v 19. storočí. Podľa medicínskych príručiek O. Rudnaiho a Gy. Petrányiho (Rudnai, 1970, s. 159 – 161; Petrányi, 1977, s. 456 – 461) cholera je spôsobená choroboplodnou baktériou *Vibrio cholerae*. Táto baktéria sa rýchlo rozmnožuje, ale jej zničenie nie je až také problematické. *Vibrio cholerae* patrí ku skupine citlivých baktérií, ktoré môžeme zničiť jemnejšími kyselinami alebo varom behom niekoľkých sekúnd. Nie sú odolné voči dezinfekčným prostriedkom, zničí ich najmä 70-percentný lieh.

Baktérie prežijú vo vode alebo splaškových vodách viac týždňov, v ľudskej stolici ostanú 3 – 8 dní. Cez špinavé ruky alebo potraviny sa môžu dostať do ľudskeho organizmu. Ak žalúdok neobsahuje v dostatočnej miere žalúdočnú kyselinu, baktérie sa dostanú do zásaditého prostredia čriev, kde sa baktérie rýchlo rozmnožujú a to spôsobuje zápal steny čreva, čo vedie k hnačke, vracaniu, k čiastočnej alebo úplnej dehydratácii ľudskeho organizmu. V súčasnosti trvá priebeh choroby 3 – 7 dní. Tí pacienti, ktorí chorobu prežijú, sa rýchlo uzdravujú. Najvyššia mortalita je medzi deťmi a starými. Cholera je nákazlivá už aj v etape inkubácie. Infekcia sa šíri z človeka na človeka. Nositelia ostanú infekčnými, kým ich stolica alebo vývratky obsahujú choroboplodné baktérie. Viac opatrení môže dopomôcť prevencii epidémie. Nevyhnutné je zabezpečenie vhodných hygienických podmienok, najmä zaopatrenie dobrej pitnej vody, kvalitných potravín, čistoty bydliska, moderného umiestnenia a spracovania splaškových vôd, odpadu a stolice.

V 19. storočí tieto hygienické podmienky ešte neboli vhodne zabezpečené a aj ďalšie faktory pomohli šíreniu epidémie. Väčšina uverejnených ochranných opatrení bola neúčinná. Zbytočné boli nariadenia o chove domácich zvierat, keďže sa choroba nešírila zo zvierat na človeka. Ani vetranie domácnosti, udržiavanie tela v teple a odporúčané potraviny nemali vplyv na šírenie epidémie. Hlavné prevarenie vody by mohlo zničiť choroboplodné baktérie. Okrem uvedených nedostatkov Ostrihomska mala aj také opatrenia, ktoré mohli spomaliť šírenie cholery. Ako správne rozhodnutie sa ukázalo izolovať infikovaných, zakázať hromadné udalosti a používať ocot k dezinfikovaniu priestorov. Počas výskumu som nemal k dispozícii opatrenia ďalších uhor-

ských stolíc, ale na základe článku Lászlóa Kissa (2004, s. 20) môžeme konštatovať, že tie isté opatrenia boli predpísané aj v ďalších stolicích Uhorska.

Charakteristika jazyka rukopisu

Po maďarsky písané opatrenia proti cholerovej epidémii a ich slovenský preklad môžu byť interpretované ako závažné pramene dejín medicíny, ale okrem toho ich môžeme analyzovať aj v kontexte dejín rozšírenia informácií. Čívka fara pravidelne dostávala stoličné alebo biskupské príписy. Môžeme predpokladať, že niektoré doklady boli zverejňované bubenikom alebo prečítané farárom v kostole. Vzhľadom na to, že v prvej polovici 19. storočia väčšina Čívanov nemohla rozumieť maďarským alebo latinským opatreniam, bolo potrebné preložiť tie údajné informácie, ktoré boli pre nich relevantné. Domnievam sa, že prekladateľom bol vtedajší miestny farár alebo učiteľ. Aj tento rukopis prekladu poukazuje na to, že aj v katolíckych lokalitách musela existovať úradná varieta slovenského jazyka.

Text rukopisu predstavuje nekodifikovanú podobu slovenčiny. Maďarské opatrenia boli preložené do západoslovenčiny. Keďže analyzujeme písomný materiál, nemôžeme odhaliť všetky hláskoslovné špecifiká, ktoré dokazujú západoslovenský charakter prameňa, ale napriek tomu v preklade máme na to viac hláskoslovných a tvaroslovných dôkazov. Jazyková analýza textu obsahuje aj lexikálne osobitosti rukopisu. Nižšie uvedené lexémy vo väčšine prípadov nie sú nárečové slová, boli pozbierané pre ľahšiu zrozumiteľnosť prameňa.

Hláskoslovné osobitosti:

- V pozíciách psl. nosového vokálu *ę* v západoslovenských nárečiach v krátkej polohe je vokál *a*: *masa*, *smad*.
- V pozíciách psl. nosového vokálu *ę* v západoslovenských nárečiach (najmä v južných západoslovenských nárečiach) v dlhej polohe je vokál *á*: *odkál*, *nagwác*.
- Monoftongizácia diftongu (typ *ie* > *i*): *gyumbir*, *mifto*.
- Samohláska *e* ako striednica za jery: *ocet*, *fatek*, *ven*.
- Realizuje sa neutralizácia *v* > *f*: *polefku*.

- Využívanie kvantítity nie je obmedzené platnosťou pravidla o rytmic-kom krátení: *dve liziski víná*.

Tvaroslovné osobitosti:

- Izomorfa tvary nom. sg. v neutre: *uwarowani, nebespecenftwi* (proti stredoslovenským tvarom *uvažovanie, nebezpečenstvo*).
- Izomorfa tvary nom. pl. v maskulíne: *obiwateleł* (proti stredosloven-ským tvarom *obyvatelia*).
- Izomorfa tvary lok. sg. v maskulíne a neutre: *w malem mokrem smradlawem pribitku* (proti stredoslovenskému *v malom mokrom smradlavom pribytku*).
- Izomorfa tvary instr. sg. vo feminíne: *z Borowicku* (proti stredoslo-venskému *s borovičkou*).
- Infinitívna prípona nie je jednoznačná v západoslovenských ob-ciach v Maďarsku. Tu sa jednak zachováva pôvodné *-ti* vo forme *-tí*, z druhej strany je zase infinitívna koncovka mäkké *-t* a tvrdé *-t* (Gregor, 1993, s. 41). V rukopise sa objavujú podoby *-t* a *-ti*, ale nemôžeme vedieť, ako boli vyslovené a musíme brať do úvahy aj možný vplyv českej normy (české formy infinitívu sú archaickejšie): *schovat, nazíwat*, ale aj *držati*.
- Výskyt nárečovej prepozície *prez*; z praslovanského *per-z* v ak. vo význame *cez* (Krajčovič, 2009, s. 149): *pref Rufku, prez wodu*.

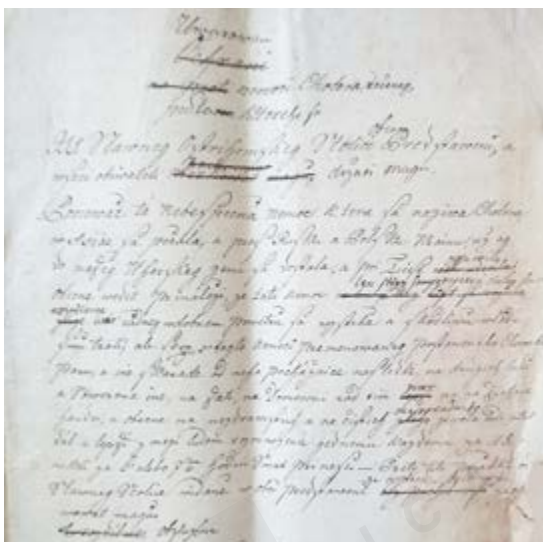
Lexikálne osobitosti:

- Regionálne lexémy: *hajloch* (*nem.* domec s pivnicou pri viníci, slú-žiaci ako obytná miestnosť a sklad; SSSJ 2, 2011, s. 34).
- Zastarené lexémy: *apoteka* (*gr., lat.* lekárňa), *cinter* (*lat.* cintorín), *frifstuk* (*nem.* raňajky) *varta* (stráž), *lichwa* (dobytok), *merkowat* (dá-vať pozor), *nemocní* (chorý), *thea* (*lat.* čaj), *trunk* (*nem.* nápoj, obyč. pálenka; HSSJ 6, 2005, s. 113).
- Prevzaté lexémy z maďarského jazyka: *chosen* (úžitok), *homok* (pie-sok); čiastočne sa vyskytuje v južnostredoslovenských a južnonit-rianskych nárečiach, miestami aj v spišských a abovských nárečiach (SSN 1, 1994, s. 601), *komin* (rasca).

V prílohe publikujem diplomatický prepis prekladu a pramenného textu. Slovenský preklad nie je úplným ekvivalentom originálu. Prekladateľ vo

viacerých prípadov zjednodušil pramenný text, najmä špecifickejšia farmakologická terminológia je vynechaná z prekladu, ako napr.: *mészany-zöldletvív* (aqua Chloreti calcis), *concentrált etzet-savany* (koncentrovaná kyselina octová), *chlorgőz* (para chlóru), *salitrom savany* (kyselina dusičná), *só-savany* (kyselina chlorovodíková). Podľa môjho názoru túto problematiku môžeme vysvetliť dvoma spôsobmi. Jedným výkladom je, že prekladateľ neovládal slovenskú farmakologickú terminológiu, druhá možnosť je, že tieto časti vedome boli vynechané. Môžeme predpokladať, že Čivania nemali k dispozícii tieto materiály, veď v obci nefungovala lekáreň. Rukopis nie je čistopisom slovenského prekladu, obsahuje mnoho preškrtnutých častí a jazykových opráv. V prepise je uverejnená predpokladaná definitívna podoba prekladu. Bohužiaľ, viaceré okraje rukopisu sú poškodené a niektoré strany boli plesnivé. Miestami sa dali doplniť slová na základe kontextu alebo maďarského originálu, sú však aj prípady, keď sa text nedal doplniť, tieto miesta sú vyznačené bodkami v hranatých zátvorkách. V prepise pôvodné konce riadkov sú oddelené lomkou. Vzhľadom na to, že pôvodné konce riadkov sú zachované, môžeme sledovať podobu slabikovania originálu a okrem toho môžeme vidieť, kde sú poškodené okraje v rukopise.

Ako som to vyššie uviedol, rukopis je prepísaný diplomatickým spôsobom. Mojmím cieľom bolo, aby som zachoval pôvodný ortografický charakter v čo najväčšej miere. Ponechal som grafému *w*, ktorá má zvukovú hodnotu pernozubeného (*opytovať fa, pod wartu*). Graféma *g* ma hodnotu *j* (*magú, takeg*). Písanie hlások *s* a *š* nie je dôsledné. Mäkká sykavka *š* môže byť označená grafémou *f* (*škodlivú, prífli*) alebo *ff* (*k friffstuku, ffatáma*). V rukopise sa zriedkavo objavuje graféma *Ÿ*, ktorá v prepise je prepísaná podľa kontextu na *s* alebo *š*. Hláska *s* je označená grafémami *s* a *f* (*W Slawneg Ofstrihomskej Stolici, nebespecenstwim*). Prekladateľ len ojedinele používal tvrdé *i* (*aby, prichystali, wydichanim*), omnoho častejšie je používanie mäkkého *i*, aj na mieste dnešného ypsilonu (*handri, nasledki, obiwateli, pribitku*). V rukopise sa veľkými písmenami okrem vlastných mien a cirkevne, resp. spoločensky závažných pomenovaní píšu aj niektoré všeobecné podstatné mená, ale nie všetky, ako je to charakteristické v jazykovej norme bernolákovčiny (*Cholera, Kupcow, z Risi Kasi*, ale v podobných kontextoch sa vyskytujú malé začiatkové písmená: *zebrákow, polefku*).

Obraz č. 1: Ukážka z rukopisu *Uwarowani nemoci Cholera rečeneg* (1831)
Zdroj: Juraj Rágyanszki

Obraz č. 2: Titulná strana maďarského pramenného textu
Zdroj: Juraj Rágyanszki

Záver

Na základe rukopisu *Uwarowani nemoci Cholera rečeneg* (1831), ktorý sa uchoval vo Farnosti Narodenia Panny Márie v Číve, sa dostane do nového svetla otázka administratívneho jazyka katolíckych Slovákov. Čívsky rukopis potvrdzuje, že musel existovať slovenský administratívny jazyk aj v katolíckych lokalitách, pretože komunikácia bola nevyhnutná medzi slovensky hovoriacimi obyvateľmi a orgánmi verejnej a cirkevnej správy. Na účel sprostredkovania informácií o protiepidemiologických opatreniach slúžilo západoslovenské nárečie, ktoré pevne ovládali Čivania, veď bolo ich rodným dialektom.

Rukopis o nariadeniach proti cholere je vzácnym písomným prameňom dejín medicíny Slovákov v Maďarsku. Môžeme predpokladať, že nariadenia úradného dokumentu verejného zdravotníctva v Ostrihomskej stolici mali vplyv aj na ľudové liečenie Čivanov. Bohužiaľ, etnografia môže skúmať iba spomienky posledných troch generácií. Na základe doteraz známych písomných prameňov už nemôžeme zrekonštruovať boj Čivanov proti cholere v každodennom živote.

PRÍLOHY

Príloha č. 1: **Diplomatický prepis rukopisu *Uwarowani nemoci Cholera rečeneg***²

1. strana

Uwarowani nemoci Cholera rečeneg, / podľa ktoreho fa
W Slawneg Oftrihomfkej Stolici obcam Predstaweni, a / wfeci obiwate-
li drżati magu.

Ponewač tá nebespečná nemoc ktera fa naziwa Cholera, / w Asiae fa
počala, a pref Rufku a Polfku Krainu už ag / do našej Uherfkgi zemi fa

² Ďakujem za rady a pomoc Márie Žilákovej a Kataríne Ballekovej, ktoré mi poskytli pri prepise rukopisu.

doftala, a pri Tife zgawila / obecne wedet prinálezi, ze tato nemoc len fkrz sam powetri daleg fa ne: / rozfiryge wás žadneg wdobrem powetrú fa rozftrchá a fkdliwú wládu / fwú tratj, ale fkrz wtegtto nemoci pre mewaneg poftawenego Cloweka / panu, a ine fkarade od neho pocházai-ce nafledki, na druhich ludi / a ftworena ine, na dati, na Domowni nad tim na za Ńuchané / handri a obecne na nezdrawiŃtich a ne čiftich neporadneho ziwota ludi atak / dál a lepŃi z mezi ludom rozmnožená gednemu kazdemu za 48. a / nek diza 6: alebo 7^{em} hodin smrt prineŃe – Preto tito poradki o[d] / flawneg Ńtolice widané w obci predŃtaweni ze wŃecku bedliwoftu zacho[:] / wawat magú / obzlastne.

W takeg pripadnofti, ked eŃte ta nemoc fa w obci ne [...]

1. PredŃtaweni w obci, na chotáre tolko ludi fucich na [...] / uŃtawit magú, na kolko potreba donáŃa.

2. Každy nezname oŃobi, ktere od flawneg Ńtolice, aneb obci dane [...] / [...]kazat ne mozu, bud to wdedine alebo na chotári, [...] / [...]a bez Ńetkeho tikányá ze Ńetkú багаžigu za chotár n[...] / wiweŃt, tak w Dedine proŃtawaicich Kupcow, zidow, Ciganow[...] / zebrákow a inich po domoch túlaicich priŃtawit magu, preto[že] / predŃtaweni w obci, gak wedne tak wnoci w Dedine a w poli fuci [...] / az do toho čaŃu dokál ich druhi premená abi wartu Ńtali merkowat.

2. strana

3: Obiwatelé pod welkim treŃtánim zakazené magú, abi zádnich cuzich, / bárbi odkál priŃli ludi, ani Ńwogu Rodinu, a lebo znamich prez vedená / predŃtawenich w obci do Ńwogho Pribitku ne dupúŃtali, ani žadnu por: / teku, aneb Ńáti od takich luđi fkowat ne w záli. Na proti temuto / PredŃtaweni w obci také Pribitki, Ńenki, Mlini, Pivnice, Hajlochi, / a iné Ńtawaná, čaŃom tim lepŃi wnoci nazirat budú, a ked takich / neznámich luđi, alebo wolaké nagmenŃe batochi we wolakerem / Pribitku naležnu taki celi dom, pod wartu dat a Ńebe inim / PredŃtawenim bez Ńetkeho odkladana oznamit magú.

4: Neznámu, a ž druhích míft za ugatú alebo dohnatú lichwu, owce, / krawi, kone, a iné statki, w ofobitnich wiwetrenich maftalách, aneb / na polach držat, a čaſtegfí prez wodu prehnat a dobre umit magú, / a pred 4^{tim} dnom ž inu lichwu zehnat ne ſlobodno geft. / Poſtawaicich a po domoch tulaicich pſow, pozarázat a dobre / do zeme zakopat priſflucha. Tim lepſi takeg osadí obiwatele kteri / w ſuféſfwu uz tú nemoc magú dobre merkwat mofa, abi paſtiri / z lichwu, a ſtatkom polnim, ſtakim a u kterích už ta nemoc panuge / ſa neſcházali, a kdo bi ſa už len nebeſpečenſtwi ukazowalo po taki caſ / obiwatele lichwu doma zatworenu tak az koſáre za pſi zaw,, / rete držat magu.

[5:] Wſeliku ſtaroft mofa mat predſtaweni w obci, abi ſa w každem / dome, a po ulicách ciſtota drzala, izbi, komori maſtale wi weſtrili, / ſtene, a okná, na domoch po wichodé ſlnka za ½ hodini, / a okolo za delſi čaſ aby od ſmradu wi pachli, otewreli, aby / [obi]watele po ulicách ſtogenicé barini a ſmradlawe wodi roſpuſtili a / [...]jemu zakazati.

[Obiwat]elé w obci wedet magu, abi ſi podla moſžnosti čo nagſkór / [...]nagwác drewa prelichwu krmu a iné ſebe na wiſiweni priſfluchaice / [pr]ichyſtali a doma pri rukách držali, abi potom, ked bi ſa obec zat, / [worila i] trapila, zhładi mret ne moſeli – Na proti ale nikomu ne ni / [...]boda prednaſleduicim nebeſpečenſtwim gakekolwek weci, ſati a inu / [...ſch]owat aneb do zeme zakopat, a Predſtaweni w obci, abi obiwateli / [ſw]og ſtatek ochraneni mali, ſtatat ſa magu.

[6:] Kaſđi Gazda ked mu pri Dome wolakdo onemocni, Predſtawenim / [w ob]ci pod twrdim treſtom oznámit má, a Predſtaweni w obci, lebo / [...] alebo ſkrz ſucich ludi, kaſđidentakich w nemoci

3. ſtrana

poſtawenich naziwat budú, a ſ začátku nemoci, a inich obkličnoſtich / opitowat ſa budú, a nezdraweho ſ celim domom na pozor a pod wartu / mati mofa.

Teg nebeſpečneg nemoci tito ſú znamená, ktere tuto / naſledugú dobre merkwte: nahliwim pričem žčaſtim dáwenim / čaſto odchazáicé wodne od čloweka prochodi na ſpodném ſtran[...] / palčíwoſt ſmad, čaſte wracáni k tere z uſt čloweká ze ſlinámi / teče, welkí a palčíwi ſmad,

w hlawe zawrat frćá fkakáni a na / zalutku cititedlna tlaceni á ftifkáni,
z baznu, struchlivostu / w z dichaním obrižéne dicháni nemoc nemuhow
kri, / žoch a niže welkeg boleŧi, nahle oslabnuti ruki nohi oftudeni /
a wtichto nefneftideln eboleni, trapani a trizani a w kratkim čaŧe ŧmrť.

II Wtakích prípadnoŧtách keď uz tá nemoc / we wolakerej obci ŧa
ž javuje.

1: Gak nahle predŧtavení, a obiwateli na wolakerem nemocnem, / ŧtich
premenovaných známeni len wolakere zbadajú, hněd Leká,, / rovi alebo
Predŧtavením oznámit majú.

2: Za ten čaŧ dokal Lekár prinde taki Dom, w kerem ŧa nemocni / ž javí,
ze ŧetkú čelátku pod twrdú Vartu daní bude, abi zád[,,] / ani len Domáci
ŧtatek wón vijiti nemohel, ani druhi ŧuŧede kne / priŧtupit ne mohli, ale
wnutri w Dome z drawi na kolko moz[u] / chránit, od nemocneho od-
dálit, a kebi miŧto nemali p[...].d va[...]. / ven wiwedení, do wolakérehu
prazného stawaná za[tworit] / moŧa, ale ŧkrz jednú alebo dve mudré,
a súce oŧobi čis[...]. / opatruwat ŧa budú.

3: Keď už wolakem ŧa tá nemoc ukažuje čo najŧkó[r] / možnosti tepleg
wodi, aneb thea tak rep[...]. / a kolko može nech pije lehnuce ŧebe do
poŧtele zakriti, brucho ŧ[...]. / ž nejakím flanirom dobre drhne, za ten
caŧ homok, [...] / proŧno a popel dobre zohrati, na brucho caŧtejsi w[...].
/ a z oŧtrimá keŧámi dlane jeho podeŧwi na nohách [...] / lepti až dokál
vsetkom tela pot ne bude winázat, [...] / majú. Pres ten čas nemocneho
ŧmad z Risi Kasi, alebo [...] / uwarenú poleŧku za hásal, jeho izbu z Bo-
rowicku, alebo [...].

4. strana

ohen z nalátim octom wac razi wikadit magu, ale na / žalenu tihtu Cer-
vaní ocet ŧkodlivi geŧt, čo od nezdraweho od pretkom / a neb zatkom
prochazá, hněd z wolačím prikríte vinesene, a do zeme zakopane bit
mosi, keď nemočni po potu kŧebe / pricházá jednu nebo dve liziski víná,
ŧtaného, dal poleŧki / a iné lachŧe jedlá uziwat može.

4: Ponevác onéjto nemoci drža ze ked fa w prwej hodini / nemocní hojit ne dá, potom Lekárŕke úmeni a potrebámami / bez chofna oŕtanú atak za hinú tmoŕí, teda jeden každy / na kolko mozné pod 3^m numerom na ziwane leki, abi / w nebespečenŕtwu ich zhledáwat ne moŕel kazdi nech fi / prichíŕtá na predek, iné proti tejto nemoci suçé lekii w Apot., / teke doŕtawat fa mozú.

5: Ked bi nemocni skor zemrel jako lekár k nemu prinde / moŕí fa jeho mrtve telo a poŕtel, na ktorej lezal octom / polát, Dvere obloki zatworit, atak dokál lekárjeho prezret / ne prinde, pochovat fa nemá. Ale preden ked bi / ani lekára ani Barbír prijiti nemohel, aŕpon ŕkrz hrobarom / prezretí mrtvi a taki nalezeni octom polati do / miŕta na to uŕtaweneho prez wŕetkeho na cinter odpro., / wázaná Nahí do jednej hlbokej jami krz Hrobarom / samotnich pochowat fa moŕí, ŕtim ŕpuŕobom mrtweho / uloziti a poŕtel na tem miŕte, de fa pochowa popalene a ten / [prach] ŕpolu ŕnim zakopan bude. w temto čaŕti mrtwi tak / [...] opatreni jako wčasí mozu hlbokim jánkom ob / [...]intene, a pred 50^{mi} Roki otewrene biti ne mozú. / [...]ŕobom aj ti kteri w inŕej nemoci zemrú, wtichosti, / [...]prowazaná ludŕkeho, bez zwonená, ŕkrz samotnich / [...] pochowani budu, Dom s kereho sa mrtwi wineŕel / [...] ŕtatkom až dokál predŕtaweni aneb Lekari ne otewra / [zatwor]en bude.

[6:...] pozor moŕá dat predŕtaweni na ten Dom, / [...] wolakdo odemrel, či ŕpolu ŕtim nemocnim druhí wjednem / [...] ne biwáli, ataki kteri sa pritom naleznú s / [...] nemoci napozori a zawreŕti bit maju

5. strana

a to obcne ma fa wedet, že taki ŕwoje ŕati ze ŕanitna, ze [...] / aneb z otrubámi, a z octom od vetra preŕukané, a tak pokadené [...] / preoblekat a premínat moŕá, a takim knezi k nezdrawim chodit / moŕa alebo ŕnimá obcowat, setke telo ŕwoje z octom umiwat prinalezi.

7. Zapowinoŕt fi maju weŕt Predŕtaweni w zatworenem Pribitku prebi / waicih potrebnima wecami zaopatriti.

8. Keď Lekár prinde, podľžni gfu predftaweni w obci setki / nemocnich obkličnofti podla fwe domá zjawili a rofkaze / zachowáwali.

9: Trebár bi nebola celá obec zatworená predca bez dowolewá Pred,, / stawenich w obci ani z Dedini ven ani Dodedini núter preftupit neflobodna.

Dalse uwarowani pre bezpečnoft zdrawich a tich / kteri fa okolo nemocnich obracagú

1^e: Zdрави kteri fa ž nemocnima fcházat ne mofa oddaleni bit magú.

2^e: Kteri we zdrawu zoftáwat čiftotu w pribitku milowat a šati / na febe čifte držat mofi. Preto teda ne nífkem maľem mokrem smrad / lawem pribitku a neb z mnohima ludmi na kolko možne geft ťpolu nech ne obcugú, ízbu ťwogu / prez den wac rázi obzlastna Ráno a okolo poledna otewrenima dwer[áma] / a oknáma od ťmradu wipachnut nechá, a ž ootom wikadit [...] / Dwor mastale a iné pribitki wičiftit, a wodi kolo ťto[...] / wi palit wrchne ťati a poťtele wac razi premínat a ť[...] / abi fa we pránu z ťťatáma nemocneho ne pomicháli me[...]

3e: Na kolko možne gedem každi lachky pokrm nech uzi[wa] / ale od každich twrdich ne do pečenich alebo wahrenich g[edál,] / tlťsteho aneb ťmraltaweho maťa tak ag od Rib, od Uhar k[islih] / a od ťetkeho zimnicu donafťaiceho owocá warowat fa [...] / wečera. níkdi žaludek obtižit fa nesme a naglep[...] / zanecha.

4^e: Pivo cmar ťirowatku žaden pit snema win[o] / a ine [...] trunki, kteri už ktemu priwikli mírne / možú – na proti ale od chlipnofti a opilťtwa wtegtto nemoci n[...] / na tolko že uz mnohi z do[wodu] / opilťtwa do teg nemoci upadli a zá mali čať ťinowe ťmr[ti.]

6. strana

5^e: Jeden každi na ráno k friťťtuku, winnu polewku aneb / Pálene, ťliwowicu z borowičkami ť kominom, z anizom aneb z inimi kore-

nami na prawene użiwat ma a / złačnim zalutkom rano nech ne z of-
tawá.

6: Každy den fkrz sobotu aneb afpon prechazani mofi fa telo pohibowat /
a to wflobodnem powetri / ale ranegffe za wečer ne po wenku chodeni
a pracowani / w mokrem ftudenem a wetrnem čaše ma fa zanechanit!

7: Nift cloweka do teg nemoci f nadnegfi ne zahrużuge gako mocné / tu-
láni, teda geden každi, abi fa od tego nemoci zachránit od / nočneho tú-
laná korhelyftwa, ktore zdrawi na kazugú, nech fa / noci wedu zdrzuge.

8: Ponocách po wetroch ftudenich na zemi na trawniku spáwat / pri wo-
dach chodit, nech fa zaden ne do púffta, lebo preftidnutí wel,, / mi lachko
do teg nemoci upadne, a ked bi wolakdo čitil fa pref,, / tudnúť nech čo
nagfkór telo fwože z midlom na puštenú aneb. / z octom mišťanú wodu
teplú umiwá kožu na febe f flanirom / aneb fuknom drhne, a fati premeni
nohi w teple drži. / Dobre ge na proti tego nemoci na holem tele [...] aneb /
flanirowi fati nošiti. A ked bi len wolakdo / tak preftidelo, že bi fa
od welkeg nemoci obawat mohel, taki fa / mofi šteplim fuknom drhnút,
ž octom teplim umit a ze řolu [...] a prawenem kupeli kúpat nohi fwože
wtepleg wode / [...] fi močit a w pořteli, abi fa potil zakriti biwat.

[9:...] di řpokogne řrdco a miřel, dobre f wedomí a [...] nagmocnégfi od-
poruge gakegkolwek nebezpečneg nemoci, preto každi [...] řivot weřt
má hnewu, bazni, zbitečneg řtarořti. / [...] mořti fa swarowat / [...] nech
jedenkaždy filne dúfa w Bořkeg prozte / [...] řopatnořti nech fa neřtra-
chuge: lebo kdo fa zbitečne obawa / [...] a praw čim fa wac bogi, tim řkor
dořtane nemoc: / [...] nebogi trebar z dořtane řnadnegbi fa neg wihogi, /
[...] liwe zachowana ućinene paradki.

7. strana

II Wřfeci kteri takich nemocnich

opatrowat mořa mimo Lekárow, Duchowne oföbi, Predřtaweni / a ini
nato uvedeni abi fa ich tá nemoc ne chitila, natito[...] / ktore nařledugú,
merkowat magú.

1: Moša fa držat podla prw prednfenich ochraní, a ked bi fa[...] / kdo zle cítil, moši hned opatrowáni nemocneho zane[chat] / a podla potrebi seba lečit.

2e: Zaden zlacnim žalútkóm okolo nemocneho chodit nema, ale taki / čaf ge dobre wolaké wonawé (Gyumbir, Fialkowi Koren / bobkowi lift, borowički korení, kmin aniz w uftách z wáchat ale nepr,, / hltát, chlapi mimo nemocneho izbi kde ge flobodno tabak kurit možú.

3e: Obiwatelóm čafto a obzlastne newihnutelne ked ma Duchowna ofoba aned predstaweni, nemocneho / nassitiwit prinft sšetek Dom wičiftit, wi wertit pripluchá.

4e: Abi ti, kteri nemocnich opatrugú, fkrz dawné a dlhe posluchowáni / do nemoce ne upadli w ístem čafti fkrz druhich premenit fa mošá / wedet ale každi moši abi w gednem pribitku aneb izbe z nemoc,, / ním ne spal lebo fkrz spáni nemoc fa na člowek chitá.

5: Jeden kazdi merkowat fa moši, abi fa welmi k nemoc[ne]jemu ne pri,, / bližil a paru nemocneho do seba ne tahal, ale od neg [...] zdicki / bokom k nemocnemu stál.

6e: Kolkorazi fa nekdo nemocneho tikat mo[sí...] / fi ž octom ruki nof uftá umit má, a častegšlí [...] / tim f pušobom ag swogú premívat a z octom [...] / podla možnošti abi mal hotowi, nech fi sem [...] / kteri mrtwih pochowáwagú aneb ofobi které [...] / naswoze zdrawi pozórne merkowat moša.

7e: Duchowná ofoba aneb Lekar iduce k nemo[cnemu] / swoge powinošti odbawi atak nemoc[...] / a jak náchle od nemocneho prinde telo swoje [...] / wizlečene od wetra prefukane okadit moši.

8. strana

8: Z swatoštámi nemocni opatrit fa mozú tedi ked fa spúšob / zde abi tu nemoc druhi od neho doštat ne mohel – medzi / šetkim Duchowné ofobi

ked knemocnemu priftupugú, panu z octa / ale do flaffki nalatho do feba caftegffi tahat mofá.

9e: Ked bi ž rofkazu predftawenich stoličnich aneb Lekarow / Chram Boží pred obiwateli zatworit fá mofel tak čaff / Duchowná ofoba fámotna w koftele swatú omffu fluzit bude / atak kazde ftranki fwateg omsi abi doma modlici lud wedel / ze z wonom oznamowat fá budu alen na Ročite welke Swátki / na miſte zgawnem otworenem dowolena Predftawenich lude zegiti fá možu.

10e: Osobi, ktere fá okolo nemocnich, aneb hrobari kteří mrtwích / pochowawagú pod twrdim Rofkazom a treftom ž inima / z zdrawima ludma f chazáni zakázané magú len čifti a / [...]prezreni ze zdrawima obcowat mozú.

Príloha č. 2: **Maďarský pramenný text**

Óvások

az Epekórság ellen,
mellyekre

Nemes Esztergam Vármegyében a' Helységeknek Előljárói,
és minden Lakosai vigyázni kötelesek.

Minthogy azon veszedelmes nyavala, melyet Epekórságnak (Cholera Morbus, v. Cholera Orientalis) neveznek, Ásiában eredvén, Orosz Birodalombul Gálitz Országán által Magyar Hazánkba is már bérontott, és hivatalos Tudositások szerint a' Tifza mellyékén kiütött; közönségesen tudni való, hogy ezen nyavalának mirigye tsupán levegőn által tovább nem terjed, sőt inkább a' tifzta szabad levegőben szét-ofzlik, és elveszti ártalmas erejét; hanem efféle nyaválás embernek párázatja, gözölgései, vagy egyéb tőle elmenő rütságok által igenis más emberekre, állatokra, ruha darabokra, portrékákra, holmi házi eszközökre, kivált pedig szennyes rongyokra, és külömben is egészségtelen, vagy rendetlen életű, 's tisztátalan emberekre, és ezekről ismét odább legkönnyebben elragadhat; továbbá, hogy ezen dögletes nyavala meszszeré is hirtelen szokott elhaladni, és többnyire 48 órának elforgása előtt, sokszor pedig 6 vagy 7 óra alatt is halált hoz. – Mire nézve a' Helységek Előljárói mind azon

Rendeléseket, mellyeket a' Ns. Vármegye Biztosai, kik már e' végre ki küldettek, parantsolni fognak, lélek szerint, és pontosan, minden kitelhető készséggel tellyesítsék.

I. Azon esetben, ha még az Epekórság a' Helységben magát nem mutatja:

1. Tartoznak a' Község Elöljárói a' határ-örzésre, 's egyéb dög-háritó fozgálatokra annyi számu embereket, mennyit a' Ns. Vármegye Biztosa rendelni fog, és olyanokat, kiket arra alkalmasnak, és hiveknek lenni tudnak, ki állítani.
2. Minden idegen személyeket, ha a' Ns. Vármegye Biztósátul útaslevelet nem mutatnak, akár a' helységben, akár a' határában talál-tassanak, azonnal megkell állítani, de kézzel meg sem illetvén, őrizet alatt minden butyorukkal, marháikkal együtt a' határon túl vissza utasítani, vagy a' legközelebb lévő Biztos Urhoz vezetni. Azért a' házalló kalmárok, zsidókat, tzigányokat, koldú-sokat, 's a' t. megkell vigyázni, kik kötelesek lésznek éjjel nappal vigyázni, és mindaddig a' magok őrhelyöken megmaradni, míg másoktól fölváltatnak.
3. Keményen tilalmaztatik minden helység Lakosainak, hogy sem-miféle idegen személyeket, akár honnét jöjjenek, ki nem vé-vén még a' más falubul jött rokonokat, vagy ismerősöket se, az Elöljárók tudta és engedelme nélkül, magokhoz a' házba bé ne fogadjanak, se tikon (sic!) béhozott portékákat, ruhákat, fejrén-müt, 's a' t. el ne vegyenek, el ne rejtsejen. E' szerint az Elöljárók kötelesek afféle gyanús házakat, vendég-fogadókat, tsapszékeket, malmokat, távul-lévő magányos épületeket, prés-házakat, pintzé-ket, gunyhókat 's a' t. időrül időre, észrevetetlen, különösen éjjel, szorosan megvi'sgálni; és ha valamelly gyanús-személyre, vagy portékára, 's más afféle tárgyra akadnak, ezeket az egész házzal együtt azonnal őrizet alá tenni, és az ilyen esetrül haladék nélkül a' biztos Urat tudósítani.
4. Esméretlen helyekrül elfzaladt marhákat (lovakat, teheneket, ju-hokat) külön választott szellős istállókban, ablokban, 's mezőkön kell tartani, és gyakran vízen kereftül hajtani, vagy jól megmos-

ni, 14. napok előtt pedig soha más marhák közé nem elegyíteni. Tsavargó kutyák ütessenek agyon, és vigyázva mélyen földbe elásattassanak. Főképpen olyan helységek népei, melyeknek fozomszédságában egy vagy több faluban az Epekórság már ki ütött volna, jól vigyázzanak, hogy se a' Tsordák, se a' Pásztorok egymást ne ériék, és semminémü veszedelmes közlésbe, vegyülésbe ne jöjjenek. Ennél fogva a' még egészséges helység marháit más ellenkező részekben, és távul lévő helyeken kell legeltetni; ha pedig a' veszedelmes részen kívül semmi más legelő nem volna, minden gazda otthon fogni tartozk marháját; úgy szintén a' majrokat is ezen esetben zárva kell a' kutyákkal együtt tartani.

5. Különös gondjok légyen az Előljáróknak, hogy az utzákon, és házakban az igen szükséges tisztaság megőriztessék; a' lakóházak, kamarák, istállók kiszellőztessenek, a' szobák ajtaját, és ablakit nap fölkelte után félóraig, vagy déltájban még hosszabb ideig mindennap nyitva kell tartani; az utzákrul minden fzetemet eltakarítani, a' motsárokat, potsolákat, бүдös álló vizeket mindenütt eltölteni szükség.
6. Föl kell minden lakosokat szólítani, hogy ki tehetsége fzerént mennél több életre valót, tüzi fát, 's marháinak takarmányt s' a' t. még jókor bészerezzen, ne hogy szükségét lássanak, midőn talán a' helység bé fog kerítettni, 's minden szomszédoktól elzárattatni. Ellenben senkinek sem szabad semmi vagyonyját, ruháját, fejernéműjét 's a' t. a' közelgő veszedelem miatt eldugni, vagy elásni; az Előljárók pedig minden esetben arrúl gondoskodjanak, hogy a' lakosok jószága bátorságban légyen.
7. Minden gazda, kinek házánál beteg, vagy tsak bádjadozó ember találkozik, tüstént azt az Előljáróknál, ha helyben Orvos nints, kemény büntetés alatt bėjelenteni tartozik; az Előljárók pedig vagy magok, vagy szemes, és hü fölvygázók által minden beteg mindennap házankint megvi'sgáljanak, a' nyavala kezdetéről, és minden környül állásairól gondosan tudakozódjanak, 's a' beteget az egész házzal, és háznéppel együtt szemem tartsák.

NB. Az Epekórságnak ezek a' jelei: undorodás, gyakori ökrödéssel; számos vizes hasmenések, melyek a véghurkát égetik, számos hányások,

mellyek a vizes, fehér, nyálas darabokkal vegyes hígságot, melynek se szaga, se íze nints, öntenek; égető szomjúság; szédelgés; szívdobogás; a' szívödörben, és a' gyomron érezhető nyomás, szorulás, öszvetekérőlódzás; félelemmel, aggsággal, bánattal, és sohajtásokkal együtt megnehezülttt lélekzés; a' beteg derekának alsó részében fájdalom; hirtelen elgyengülés; megkábulás; hidegedő kezek és lábak, és ezekben türhetetlen fájdalom, fzaggatás, rángatózás; 's rövid időn halál.

II. Azon esetben, ha már az Epekórság valamely községben magát jelenti.

1. Mihelyt a' fölvygázók, és Elöljárók valamely betegen az előbb mondott jeleket tsak egy részben is éfzreveszik; arrul haladék nélkül a' legközelebbi Orvos, és Biztos Urakat tudósítsák; de addig is, még ezek megérkeznek,
2. Azon házat, melyben ilyen beteg találkozott, és az egész házi népet, mely a' beteggel gyakran öszszvejött, nyomban a' legkeményebb örízet alá kell rendelni, ilyen házbul senkit se ki, se bé nem szabad eresztetni, még a' házi állatok se távoztassanak el, hogy így minden másokkal való közlés elfzakasztasson; az egészesek még is, mennyire lehet, ugyan azon háznál is a' betegtül külön válalztassanak, ha pedig ugyan ott elég helyök nem volna, fzoros örízet alatt a' falunak valamely más, e' végre kiüresített, házába vitessenek, de itt is minden másokkal való közléstül keményen el zárva tartassanak; és tsak valamely alkalmas egy, vagy két személynek legyen megengedve, hogy a' betegnek segítségére légyen, és a' tisztításra, szoba szellőztetésre, fejjér-némüre, és egyéb javaira, főképpen pedig az egész házban a' tisztaságra fzorgalmasan fölvygázzon.
3. Sietséggel, mindjárt a' nyavala kezdetében meleg vizet, vagy Széki-fü vagy Ménta, vagy Méhfü, másképp Tzitromfü-Theát olly melegen, mint tsak lehet, és mennyit a' beteg ihatik, igyon meg, feküdjön az ágyba, és jól bétakaródzon; az al hasát, vagy is kis hasát valamely flanáll posztó darabbal szüntelen dörzsölni, az alatt homokot kölest, hamut vagy effélet jól megmelegítve ugyan az al-hasára rakni, legottan kefékkel két tenyerét, és két talpát

folyvást elég erősen dörzsölni kell mindaddig, még egézf testében nem kezd hathatósan izzadni; azon közben a' beteg forró szomját fött riskása, vagy árpa lével kevés mennyiségben gyakran enyhítheti: szobáját is több ízben kikell füstölni, vagy lánggal égő fenyves (boróka) forgátsot, vagy tűz fölött valamely nyílt edényben párolgó etzetet körülhordozva; de tüzes téglára, vagy vasra öntött etzettel füstölni ártalmas. Mindazt pedig, mit a' beteg akár alúl, akár fölül magátúl adott, tüstént eltakarva ki kell vinni, és nem gondtalanul kiönteni, még az arnyék-székbe sem, hanem egy különös gödörben mélyen földdel bétemetni. Midőn vége a' beteg a 'föntt mondott izzadásra tsendesebben kezd lenni, néhány gyomorerősítő tseppet, vagy két kanál ó bort, azután húslevest, és lassankint más gyenge ételleket magához vehet.

4. Minthogy az Epekorságrul az tartják, hogy ha tsak azonnal a' be-tegedés első órájában hozzá nem látnak, azután már Orvos is tsak, ritkán segíthet; azért minden háznál, mennyire lehet, előre készen álljanak, a' 3-dik szám alatt mondott szerek, ne hogy a' szükség esetében azoknak öszve-keresésével múltjon el a' drága óra. Többnyire a' Fő-Orvos Úr rendelésébülegyébbrvosságo-kat is előre készen lehet kapni a Patikákban, hogy egyszer'smind megtudhatni, miképp kell azokkal élni.
5. Ha előbb, mint sem Orvos jöhetne, meghal a' beteg; holttestét, és beteg ágyát boretzettel jól belotsolván, és ablakot, ajtót bezárván, bátorságos helyre távozzon el a' gondviselő személy; a' holtat pedig addig, míg Orvos meg nem vi'ssgálta, eltemetni nem szabad. Még is, ha sem Orvos, sem Seb-Orvos a' helységbe nem jöhet; elég ha a' testet a helybéli Halottvizsgáló megnézi, és valóban holtnak lenni nyilatkoztatja; azonnal mészanyöldletvízzal (aqua Chloreti calcis) vagy etzettel kelletik megönteni, különös e' végre készített koporsóba tévén, minden kíséret nélkül, tsak a' rendeltt sírásók által a' temetőnek e' tzélből kijelelt részébe vitétvén, mézítelen, és mély gödörbe eltemetni. Egyszer'smind a' megholtnak minden ruháját, fejjerneműjét, ágyleplét a temetőben szükséges elégetni, és a' hamvát ugyan azon sírba eltakarítani. Illyen temetőkkal éppen úgy kell bánni, mint azokkal, mellyek a 'döghalál' idejekor telnek meg: mély árokkal körül kell vétetni, és minek-

előtte ötven esztendőök le folynak, nem szabad semmi esetben ki-nyíttatni. Azoknak is eltemetésök, kik más betegségekben hálnak meg, éppen ezen a' módon mennyen véghez, hogy az embereknek minden veszedelmes öszve-jövése megakadályoztassék, tsendes-ségben t. i. minden kíséret, és Egyházi Szerartás nélkül; tiltatik ilyenkor a' harangozás is, melly úgy is tsak remülést okoz a' la-kosok között. A' házbul kivitt halottnak szobáját, minden holmi-jével együtt, tovább is bészárva szoros őrizet alatt kell tartani, míg a' Biztos, és Orvos Urak az megnyitni, 's meg tisztíttatni nem fogják.

6. Kettőzött figyelmöket fordítsák az Előljárók a' betegnek azon haznépére, melly véle együtt, vagy másott zárva tartatik, és minden gyanús személyekre, kik az előtt a' beteggel társalkodtak, kiket azon szerint külön otthon tartóztatni szükséges; és mind-jájoknak parantsolják meg, hogy fehér, és már ruhájukat gyakran változtassák, a' letettekét salitrommal, büdöskövel, korpával, vagy etzet-gőzzel kifüstölljék, azután megmossák, és jól kiszel-lőztessék; de lakó-szobáikat is, és minden házi eszközt, 's holmit tisztán tartsanak, megfüstölljének, és szellőztessenek. Azon fölül mind azok, kik akár miképp közel jártak a' beteghez, naponkint legalább egyfzer, és pedig mentül előbb, vagy még előbb is, mintsem a' beteghez járulnak, egész testöket etzettel meg mossák.
7. Tartoznak az Előljárók az elzárt ház-népnek tártásáru, és egyébbszükségeirül gondoskodni.
8. Midőn az Orvos, vagy Biztos megjelenik, öket az Előljárók min-denekrül, mik a' kérdéses nyavalát illetik, igaz lelki-esméret szer-int, pontosan tudósítsák; teendő rendeléseiket is szoroson, és egész erőbül tellyesítsék.
9. Ámbár ilyen helységet, melly az Epekórság gyanujába esett, az Orvos, és Biztos Urak egészen el nem rekesztenek; még egy la-kosnak sem szabad az Előljárokparantsolatja, és Irása nélkül on-nét eltávozni, valamint a' vidékrül se szabad senkit hasonló Elöl-járói Uti-Levél nélkül a' helységbe botsájtani.

További Óvások,

az egészségeseknek, és azoknak, kik betegek körül forognak, bátorságokra:

I. Egészségesek.

1. Kiknek semmi dolgok a' betegnél, attúl mennél távulabb maradjanak.
2. Valaki egészséges kíván maradni, gondoskodjon a' tífztaságról, és leginkább lakásán a' levegőt, és testén a' ruhát tartsa tífztán. Azért soha szük hajlékban, alacsony, kitsiny, nedves, bűzös szobában, vagy sok emberekkel együtt, ha máskép el lehet, ne lakjon; szobáját napjában többször különösen reggeli, és déli tiszta időben sokáig, nyitva tartván ablakit 's ajtaját, szellőztesse, azután vagy etzetgőzzel, vagy nyitva hagyván az ablakokat, lánggal égő fenyves forgátással járja bé (ásványos füstöléseket az Orvos fog rendelni) semmiféle más füstöt, vagy a' veszedelmes szén-gőzt bé ne erezfze, és télen fölösen ne fűtessen, de a' háznak egyéb hajléki is, a' kamrát, pintzét, istállót, kivált az árnyék-fzéket gondosan tisztítassa, az udvaron vagy ház körül minden álló vizet kiszikkaszson. Fölső ruháit gyakran szellőztesse, fehér-, és ágy-néműjét pedig minél többször változtassa, és nehogy a' betegek szennyesivel össze-vegyüljön, gondosan külön mosassa.
3. Mennyire lehet, kiki tápláló, és könnyü ételekkel éljen, mellyeket mértékletesen meg is fűszerezhet; ellenben minden kemény, és kövér étkektúl, rossz, vagy félig poshadt hústúl, megromlott, száraz, sós halaktúl, gombáktúl, dagasztatlan, süetlen, hibás kenyértúl, éretlen, savanyú, hideglelést és hasmenést hozó gyümöltstül, uborkátul, dinnyétül, igen örezkedjen, soha vatsorákor gyomorát meg ne terhelje, sütt jobb, ha nem is vatsorál.
4. Senki sert, savót, sügért, vagy efféle könnyen forrásba jutó italt magához ne vegyen; bort pedig, pálinkát, 's más erős italokat, a' ki úgy is hozzá fzikott, mértékletesen ihatik ugyan; de ellenben valamint a' bujaságnál, úgy a' réfzagségnél sints semmi vefzedelmesebb az Epekórságra nézve annyira, hogy már igen

sokan éppen rézfeg állapotjukban kapták el a' nyavalát, és kevés óra múlva halál fiaí lettek.

5. Kiki reggelenkint fzikott fölöstököt, bor-levest, vagy égett bort is, melly kömény-maggal, áníssal, fodor-mentával, fenyő-maggal, vagy egyéb fű-fzerrel kézfűlt, bévegyen, és kivált külső foglalatosságaihoz éh gyomorral ne fogjon.
6. Minden ember vagy munkával, vagy legalább sétálással minden nap hozza testét mozgásba, és pedig szabad levegőben, ha mindjárt kemény időben is; tsak a' gyengébbek, és betegesek vigyázzanak, hogy a' szabad levegőn se meg ne hűttsék, se föl ne hevítsék magokat, és kivált a' korán reggeli, késő estéli, nedves, és hideg, vagy szeles időben őrízkejenek.
7. Semmi se kézfíti el az embert akár melly betegség elfogadására inkább, mint az álmatlanul töltött éjzfakák. Mennjen tehát kiki jókor alunni, és az éjjeli tsavargásról, a' rendetlen korhely életről, melly a' testet erőtleníti, és az Epekórságnak útát kézfít, mondjon le.
8. Hogy senki magát meg ne hűtse, vigyázzon, nehogy szertelenül föl hevűjön; de még nyári időben szabad ég alatt, földön, gyöpön, földözten, kivált posványos, vízáradásos helyeken, mikor nedves, és harmatos a' föld, 's az éjzfakák hidegek, ne hánjon; attúl is tartson, hogy lábai meg ne ázzanak. Ha pedig valaki magán érzi, hogy testében a' kigőzőlés megakadt; ezt haladék nélkül indítsa meg azzal, hogy egézf testét lágy melegen kézfűlt fzappan- vagy etzet-vízzel megmossa, melegen fürdik, bőrét mindenfelé posztó darabbal dörzsöli, fehér ruhát vált, lábait száraz melegen tartja. Ugyan erre nézve tanátsos a' mezítelen testen gyapjas ruhát, flannelt hordozni, vagy legalább a' hasnak, és deréknek alsó rézzeit ilyen ruha darabokkal szüntelen melegben tartani – hogyha pedig valaki olly tetemesen meghűtötte volna magát, hogy miatta nagyobb betegségtűl félhet; melegített posztó darabbal dörzsöltesse meg sokfzor, és huzamosan egézf testét, azt meleg etzettel jól megmosassa, sóval és etzettel kézfűlt, és annyira, mennyire kiállhatja, fölmelegített fürdőben tökéletes izzadásig maradjon, vagy olyan posztóval, pakróttzal, takarja bé egézf magát, mellyet

előbb jól föl melegített etzetbe, vagy borba, egy kevés pálinkával is elegyítve, mártottak. Jó léfzen a' lábakat is meleg láb-vízzel, hevített téglákkal, forró-vízzel töltött korsókkal fölmelegíteni, bodzából, vagy hársfa-virágbul, méh-fübul, 's a 't. kézfült meleg Theátbé venni, és jó meleg ágyba takaródní.

9. Végre a' tsendes szív, és nyugott elme, a' jó lelkiesméret, és Istenbe vetett vidám bizodalom leghathatósabb ellenzője minden némű rofz nyavalának; kiki tehát őrizkedjen a' haragtúl, bofzúságtúl, ijjedéstül, szorongatódástül, bánattül, gyötrelemtül, aggodalmaktül, félelemtül, rémegéstül, 's minden szertelen vágyástül. Erősen bízzon kiki a' Mennyei Gondviselésbe, és ne retegjen! A' ki fél, nem hífz az Istennek, 's éppen mennél inkább fél, annál hamarább elkapja a' nyavalát; a' ki pedig nem fél, ha elkapja is, könnyebben gyógyúl ki belőle, tsak szorosan tartsa-meg a' rendfzabásokat.

II. Mindjában, kik az Epekórságos betegnél foglalatoskodni tartoznak, úgymint:

az Orvosokon kívül a' Lelki-Atyák, Előljárók, Fölvigyázók, gondviselő, virrafztó, tifztító férjfiak, és afzfzonyok, nehogy a' nyavala reájok, és rólok ismét sok másokra elragadjon, kötelesek e' következő rendfzabásokra figyelmezni

1. Tartsák magokat azon Óvásokhoz, mellyek föllebb az egéssége-sekzfámáramondattak, és ha valaki közölök rofzfzúl éri magát, még jókor hagyjon föl foglalatosságával a' betegek körül mind addig, még egéfzen ismét meg nem gyógyúl.
2. Soha éh-gyomorral a' beteg körül ne járjanak, és azon kívül ollyankor valamelly fűfzerfzámot, egy darabka halmuft, gyömbért, viola-gyökért, babért, fenyő-magot, fehér-borsot, narants-héjat, köményt, ánist, 's a' t. szájokba vévén rágjanak; a' nyálat pedig le ne nyeljék; a' beteg-szobán kívül, és a' hol megengedhető léfzen, a' férjfiak dohányozhatnak.
3. Kötelesek lévén a' beteg körül szolgálók a' szobát külömben is gyakran szellőztetni, és kifüstölni, ugyan ezt elmúlhatatlanúl

megtegyék előre, valahányszor vagy a' Lelki-atyja, vagy az Elöljárók a' beteget látogatni jönnek.

4. Hogy azok, kik a' beteg körül szolgálnak, igen sokáig ne szíjjá magokba a' beteg ember' gózzét, és a' tartós fáradság miatt meg erőtlenedjenek, bizonyos időben mások által fölváltassanak. Nem szabad pedig ezen szolgálat-tevő ferjfiaknak, vagy afzlfzonyoknak a' beteg szobájában álmra botsájtkozni; mert ez által a' beteg is gondviselés nélkül maradna, és az alvó emberre, a' mint tudva van, sokkal könnyebben elragad a' betegség, mintsem az ébren, és munkában lévőre.
5. Szükségen kívül nem kell a' beteghez egészen hozzá közelíteni, és a' hol az elkerülhetetlen, ott azon pillanatban a' lehelletét vizsgálja kell tartani; kivált pedig attól óvakodjon kiki, hogy a' betegnek léleketét, vagy egyéb párolgását száján, vagy orrán magába ne szíjja; azért soha épen szem közt ne álljon a' beteggel, hanem mindég oldalvást.
6. Valahányszor a' beteg-szolgálatban lévők szabad kézzel megilleték a' betegnek testét, ágy-ruháját, vagy búzzétúl megütődtek; tüstént etzetbe mártsák kezeiket, ugyan avval dörzsöljék-meg szájokat, és orrokat, 's lotsolják-meg gyakran a' beteg ágy-ruháját, 's a' magokét is, vagy ha lehet tisztával váltsák föl; azzal mosák meg többször is napjában egész testöket; melly végre, valamint füstölésre is kéznél legyen mindig elég etzet. Nem különben óvakodjanak a' sirások, midón ilyen gyanus holt testtel bännak; úgy a' mosónék is; szóval mind azok, kik a' beteghez vagy holt-hoz közeledtek.
7. Valamint az Orvos, úgy a' Lelki-Atya is előbb, hogy sem az Epe-kórságos beteg vigasztalására mennjen, elvégezze minden egyéb tisztí foglalatosságait a' többi hívei körül, és tsak azután jöjjön a' gyanús beteget látogatni; innét pedig egyenesen haza térvén, legottan minden ruháját, fehérműjét, a' fő- és láb-beliöket megváltoztassa, orrát, száját, egész testét etzettel, vagy Mészanyzöldlet Vizzel (aqua Chloreti Calcis) megmossa, és levetett minden ruháit Mészanyzöldlet Gözzel (Vapere Chloreti Calcis), vagy

etzzel jól megfüstölle, a' mit lehet, kimosasson, és minden esetben a' szabad levegőn kiszellőztessen.

8. A' lelki vígasztalás, és haldoklók Szentségei tsak olly módon adódhatnak a' betegeknek, hogy ez úttal a' Lelki-Atyákra, és ő általok sok másokra, ne ragadjon el a' nyavala. Mi végre tanátsos, hogy midőn efféle beteghez járulnak, vigyenek magokkal a) egy kis palatzban jó bor-etzetet, vagy a' mi még hatásosabb, concentrált etzet-savanyt (acidum aceticum Concentratum) 's azt foglalatosságjok köztz gyakran megnyitván tartsák szájok, és orrok elejébe. b) vigyenek magokkal egy másik hasonlő palatzban Chlorgőzt (végy p. o. 4. lat salitrom savanyt, 3 ½ lat só-savanyt, 2 lat-porrá törtt vasfény-foszlányt – oxidum margani – mind ezeket szaporán töltsd egy erőš, fejár, de akkora palatzba, hogy azután s még két harmad részében üres maradjon, rázzdöszve, és azonnal zárd bé jól reá illő dugaszszal; készen van a' Chlorgőz) ezt is többször nyitogatvány, magok körül egyegy kevesé, ne hogy a' betegnek terhére legyenn, párologni hagyják.
9. Midőn a' Ns. Vármegye Biztosa az Orvos tanátsábul kívánni fogja, hogy a' Helység Temploma a' nép elől elzárattasson; a' helybeli Lelkipásztor azon rendelést fogja tenni, hogy az Isteni szolgáltnak, mellyet maga a' templomban tartand, mindenkori kezdetét és végét, a' Szent Misének pedig bizonyos részeit is, a' lakosok harang szöbul megértsék, és tsak Sátoros nagy Ünnepeken lehet a' Ns. Vármegyei Biztosnak egyet-értésével az el nem zártt lakosok jelenlétében valamelly tágos kinyíltt helyen Isteni szolgálatot tartani.
10. A' beteget fozgáló férjfiak, afzfzonyok, a' sírásókkal együtt kemény büntetés alatt kötelesek minden más emberekkel való özfzözövetelt elkerülni; és tsak minekutánna az e' végre kirendelttitfzötítő házban, vagy magában a' döghárító Intézetben a' kifzabott időt eltöltötték, társalkodhatnak ismét fzaadon a' helységen belől az egészségekkel.

**Príloha č. 3: Bohemiká z bývalej knižnice Fary Narodenia
Panny Márie v Číve**

1. Prorokowé a knihy Machabeyský. Nákladem Dědictwj Swatého Wáclawa. W Prage. Univ. Carole-Ferdinandae. 1712. signatúra: 304.908
2. Mrawná, a spasytedlná Kázanj na Ewangelia Nedělnj celýho Roku k Wzbuzenj Lenjwjch, a k Potwrzenj horliwjch Křestianů. [1]. složená od kněze Karla Khun. W Prage: 1776. signatúra: 304.865
3. Hlas Pastýře to gest Sprostno-vpřjmná kázanj faráře k swým osadnjm owčičkám na wssecky celého roku neděle od dwogtjhdného pána Reguis. faráře w zemi Francauzské. ob Frantisska Heilmana. W Prage. Nákladem Jana Jozeffa Gröblakněho-kupce w Karolině. 1778. signatúra: 304.845
4. Mrawná, a spasytedlná Kázanj na Ewangelia Nedělnj celýho Roku k Wzbuzenj Lenjwjch, a k Potwrzenj horliwjch Křestianů. [2.]. složená od kněze Karla Khun. W Prage. Dostánj v Frantisska Gerábka w Železných Dwérjch. 1778. signatúra: 304.866
5. Mrawná, a spasytedlná Kázanj na Ewangelia Nedělnj celýho Roku k Wzbuzenj Lenjwjch, a k Potwrzenj horliwjch Křestianů. [3.]. složená od kněze Karla Khun. W Prage. Dostánj v Frantisska Gerábka w Železných Dwérjch. 1780. signatúra: 304.867
6. Mrawná, a spasytedlná Kázanj na Ewangelia Nedělnj celýho Roku k Wzbuzenj Lenjwjch, a k Potwrzenj horliwjch Křestianů. [4.]. složená od kněze Karla Khun. W Prage. Dostánj v Frantisska Gerábka w Železných Dwérjch. 1781. signatúra: 304.795
7. Mrawná, a spasytedlná Kázanj na Ewangelia Nedělnj celýho Roku k Wzbuzenj Lenjwjch, a k Potwrzenj horliwjch Křestianů.

- [5.]. složená od kněze Karla Khun. W Prage. Dostánj v Frantisska Gerábka w Železných Dwérjch. 1782. signatúra: 304.850
8. Krátká Kázanj po Mssy swaté k Potřebě, a ku Pohodlj wenkau-ských duchownjch Správcůw. W Prage. Jana Michala Samma. 1784. signatúra: 304.847
9. Krátká Kázanj na wssechny celého roku Swátky, z rozličných Francauzských Kazatelů wytažená, a k wžitku wenkowského lidu zřjzená. [1.]. od Jána Giřjho Hollanda. W Prage. V Kasspara Widtmanna. 1790. signatúra: 304.861.

Príloha č. 4: Slovenské alebo viacjazyčné malé tlače vo Fare Narodenia Panny Márie v Číve

1. Nafledugice Neporadnoſti, které magu zahubene byti gakožto: (4 strany, miesto a dátum vydania nie sú uvedené)
2. Srdce čerſtwe Slobodneg, a Kralowfkeg Canoniae Jafowfkej, Slawnu Padefátyho Knezfkeho duſtogenſtwy korunu ozdobene. Chwalorečne Kázany nad Padefatoročnym, a Welykomožnym Pánem Sauberer Andraſſem Swatého, Kanownyckého... ktere dne 2. Czerwence Roku zwiff dotknutého 1776. na den totyſſto druhych prymytyj pred hognym gak duchowného, tak Swetfkeho stawu poſluchačuw zhromaždenym wyflowowal a prednesſel ... W Kofficach. 1776. Witiffſtĕno u Jana Michala Landerera (25 strán)
3. Spew. ke Cſi nagduſtognegfĕho a wifoce ſwitĕného. Knižata. Alekfandra. z Rudného, a Ďiwáckég Nowég-Wfĭ. z Božég a Apof-tolfkég Stolice Milofſti. hlawneg Cirkwi Oftrihomſkég Arci-Bifkupa... w Oftrihome. Roku 1820 Ďňa 16. Mága. preſlawnému w Hodnoſ' Uwázáňú. f naghlfſú Poníženoſ'ú. obetuwani. W Tr-nawe, Witlačené u Jelinek Jána Krſt., Cif. Král. privile. a Prima-tialfkeho Knihtlačára (4 strany)
4. Werſe. Nagduſtognegfĕmu a Wifocefowitenému. kňížatĭ. Alekfand-rowi z Rudného, a Ďiwáckég Nowég-Wfĭ. z Božég a Apof-tolfkeg

Stolice Milofti. Hlawneg Cirkwi Oftrihomfkeg Arci-Bifkupowi... ted. medzi radoftním wleckích Stawow Kragini uherfkég Wikrikuwáním. z hodnofti Arci-Bifkupfkég. priftupowal, k preukázání príflufnég Uct'iwof'ti. a. na wečnu Památku ze flowenfckích Strán obetowané. Dňa 16 Mefica Mága Roku 1820. W Trnawe, Witlačené u Jelinek Jána Krft., Cif. Král. privil. a Primatialfkého Knihlačára (13 strán)

5. 1836-ho roku Urbárská zákonné články. W Bud'íne. Literami Královskeg Universit. Tiskárne. (maďarsko-slovenská tlač, 34 + XII strán)
6. Narídeňja. W hlawnom Stánu Bud'íne dňa 8-ho Marca 1849. Knježa Alfred Windifgrec, c. k. polní Maršal (1 strana)
7. Naučení průkazů postupujícího stawu (mowitofti) obywatelstwa. Od počátku správniho roku 1850, t. j. od 1 listopadu 1850 (česko-nemecko-maďarská tlač, 9 strán)
8. Paftírfkí list, kteří Najofwiceňejfši a Najdúftojnejfši Pán Kníza Welkokérski Ján krst. Scitowszky hlawnej cirkwi Oftrihomfkej Arcibifkup. krajini uherfkéj Primáš, fwatej apoftolfskej stolice rodeni wiflanec atd. pri flawném zaujimáňú fwéj arcibifkupsko primáfkej ftolice tu wericím katolíckím kreftanom widal. W Pefšte, 1850. Tifkom Adolfa Müllera na Františkánskému placi, 411 (11 strán)
9. Milému Sinu Naffému Jánu S. R. Sw. Križa w Jerufaleme Kardinálowi Scitowszkému Arci Bifkupowi Oftrihomfkému. Pius Pápež IX. Tlačeno w knihtlačárne J. Beimela a Bař. Kozmu w Pefšti 1855 (latinsko-slovenská malá tlač, 2+2 strany)
10. List Jána m. p. Kardinála, Arcibiskupa. Tiskem Egidin Horak. (V Ostrihome, 20. 05. 1862, 1 strana)
11. Stanovy vzdelávajúcich katol. spolkov pre ľud. V Budíne, 1867. Rychlotiskom Martina Bagó (4 strany)
12. Ján Simor, skrze milosrdenstvo božie a swätej apoftolskej stolice milosť arcibiskup ostrtrihomský, rodzený vyslanec swätei apoš-

tolskej stolice, kniežaprimaš krajiny uhorskej, najvyšší a tajný kancelár, Jeho cis. kráľ. apošt. Veličenstva skutočný tajný radca, spolusúdca pri vysokej sedmopanskej tabuli, dedičný a skutočný hlavný župan stolice ostrihomskej, spravujúci spoluúd uhorskej učenej akademie, doktor bohoslovnia, patricitus mesta Rímu a t. d'. V Budíne, 1867. Tlačou Martina Bagó (11 strán)

LITERATÚRA

- B. LUKÁCS, Ágnes: Az 1831 – 32. évi magyarországi kolerajárvány néhány jellegzetessége. In: Az Országos Orvostörténeti Könyvtár közleményei, 1966, roč. 40, s. 71 – 137.
- DIVIČANOVÁ, Anna: Mozaika cirkevných dejín a cirkevnej kultúry Slovákov v Maďarsku. In: Cirkevná kultúra Slovákov v Maďarsku. Red. Anna Divičanová, Anna Kováčová. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2011, s. 14 – 33.
- FAZEKAS, Csaba: Kolerajárvány Magyarországon. In: História, 1994, roč. 16, č. 8, s. 15 – 17.
- GREGOR, Ferenc: Komentáre k jazykovým mapám Atlasu slovenských nárečí. In: Atlas slovenských nárečí v Maďarsku. Red. Fügedi Erik – Gregor Ferenc – Király Péter. Budapešť: Slovenský výskumný ústav Zväzu Slovákov v Maďarsku, Békešská Čaba 1993, s. 21 – 70.
- KISS, László: Dögvész és epekörság. A pestis és a kolera Magyarországon a 19. században. In: Valóság, 2004, roč. 47, č. 9, s. 9 – 30.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: Univerzita Komenského Bratislava 2009. 343 s.
- MAGYAR, Imre – PETRÁNYI, Zsolt: A belgyógyászat alapvonalai 1. Budapest: Medicina 1977. 603 s.
- RUDNAI, Ottó: Részletes járványtan. In: Mikrobiológia-parazitológia, Járványtan, Közegészségtan. Szerk. Rudnai Ottó. Budapest: Medicina 1970, s. 138 – 260.
- ŽILÁKOVÁ, Mária: Ľudové liečenie Slovákov v Maďarsku. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko 2009. 462 s.
- ŽILÁKOVÁ, Mária: Variety jazyka písomných pamiatok ľudovej religiozity slovenských komunit rímskokatolíckeho vyznania. In: Duchovná a sociálna kultúra menších v majoritnom prostredí. Red. Anna Kováčová, Alžbeta Uhrinová. Békešská Čaba. Výskumný ústav Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku 2015, s. 156 – 167.

ŽILÁKOVÁ, Mária: Poslyšte mile, co chci spívati... (Produkty jarmočnej tlačie – zberka púťovných piesní ako rodinná relikvia). Budapest: ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék 2016. 271 s.

ŽILÁKOVÁ, Mária: Počúvajte málo, čo sa iste stálo... (Písomná pozostalosť viacgeneračnej rodiny Izingovcov). Budapest: Tatabánya-Bánhida Szlovák Nemzetiségi Önkormányzat 2018. 454 s.

Historický slovník slovenského jazyka. 1. – 7. Red. Milan Majtán. Bratislava: Veda 1991 – 2008. (HSSJ)

Slovník slovenských nárečí 1. – 2. Red. Ivor Ripka. Bratislava: Veda Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1994 – 2006. (SSN)

Slovník súčasného slovenského jazyka. 2. H – L. Red. Klára. Buzássyová – Alexandra Jarošová. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2011. 1087 s. (SSSJ)

Noví Maďarsko slovenskí a slovensko maďarskí slovník složiu návodom Slavnej Maďarskej akademii Štefan Jančovič 1 – 2. Na Sarvaši: Literámi Leopolda Réthyho. Nákladom Vidavateľa 1848.

Fara Narodenia Panny Márie v Číve

BARTAKOVITS, Adalbertus: Instructio. Curatoribus animarum ad casum erumpentis orientalis Cholerae, pro directione servitura. 1831. 4 s.

Óvások az Epekórság ellen, melyekre Nemes Esztergam Vármegyében a' Helységeknek Előljárói, és minden Lakosai vigyázni kötelesek. Esztergamban, Beimel Jósefnél, 1831. 6 s.

Uwarowani nemoci Cholera rečeneg, podla ktoreho fa W Slawneg Oftrihomfkej Stolici obcam Predstaweni, a wfeci obywateli držati magu. 8 s. (rukopis)

ÖSSZEFOGLALÁS

Szlovák írott nyelvemlék a kolera idejéből

A Piliscsévi Általános Iskola mellett, a Piliscsévi Kisboldogasszony plébánia korábbi parókiaépületében kutatható a plébánia régebbi iratanyaga. A plébánia történetét érintő legtöbb dokumentum magyar nyelvű, azonban számos 19. századi latin, szlovák, szlovák-magyar, szlovák-magyar-német nyelvű aprónyomtatvány is található az irattári szekré-

nyekben. Az aprónyomatványok között több járványügyi rendelkezés is van, amelyek püspöki vagy vármegyei leiratok.

Az 1831-es kolerajárvány nem került el Esztergom vármegye községeit sem, ezért a vármegye kiadott egy hatoldalas járványügyi rendelkezést *Óvások az Epekórság ellen, melyekre Nemes Esztergam Vármegyében a' Helységeknek Elöljárói, és minden Lakosai vigyázni kötelesek* címen. A rendelkezést 1831-ben Esztergomban nyomtatták Beimel Józsefnél. A nyomtatott kiadvány mellett a tanulmány szerzője megtalálta a leirat szlovák nyelvű kéziratos fordítását. A fordító személye nem ismert, feltehetőleg a korabeli helyi plébános vagy tanító lehetett, aki a Piliscséven is beszélt nyugat-szlovák nyelvjárásban lefordította a kolerára elleni rendelkezéseket.

A tanulmányban a szerző összehasonlítja a nyugat-szlovák fordítást a magyar nyelvű forrásszöveggel, elemzi a fordított szöveg fonetikai, morfológiai, lexikális és ortográfiai sajátosságait. A szerző orvostörténeti szempontból is vizsgálja a forrást, összeveti az 1831-es járványelleni intézkedéseket az orvostudomány mai ismereteivel. A tanulmány mellékletében a szerző betűhű átírásban közli a forrásszöveget és a nyugat-szlovák fordítást.

SUMMARY

Slovak Written Record from the Time of Cholera

Near the Primary School of Piliscsév, in the former manse of the Parish of Nativity of the Blessed Virgin Mary in Piliscsév, the parish's collection of older records is available for research. Most documents regarding the history of the parish are in Hungarian, however, several small prints in Latin, Slovak, Slovak-Hungarian, and Slovak-Hungarian-German languages from the 19th century are also located in the parish's filing cabinets. Many of the small prints contain epidemic-related regulations and are episcopal or county rescripts.

The spread of the cholera in 1831 did not avoid the villages and towns of Esztergom county either, and therefore, the county published a six-

page-long regulation in regard to the epidemic under the following title: *Protective Measures against the Cholera, which are to be kept to by the Aldermen of the Municipalities, and all Citizens of the Noble Esztergom County*. The regulations were printed in Esztergom in 1831 by József Beimel's press. Not only did the author of this paper find the printed publication, but also the handwritten Slovak translation of the rescript. The identity of the translator is unknown. Presumably, he was the local parson or teacher at the time, who translated the measures taken against the cholera to the West-Slovak dialect, that was spoken in Piliscsév as well.

In this paper, the author compares the West-Slovak translation to the original Hungarian source text, and analyses the translated text's phonetic, morphological, lexical and orthographical features. The author also examines the text as part of the history of medicine and compares the anti-cholera measures and regulations published in 1831 to the current knowledge of modern medicine. The faithful transcript of the source text and its West-Slovak translation is provided by the author in the paper's appendix.

Kontakt

Mgr. Juraj Rágyanszki

Katedra slovanských filológií, Filozofická fakulta

Univerzity Loránda Eötvösa, Budapešť

Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku

ragyanszki.gyorgy@btk.elte.hu